

Fetisjisme in verschillende gedaantes - over kapitaal, kritiek en... kunst.

Machiel Keestra, Instituut voor Interdisciplinaire Studies, UvA.
'De kapitalist', Deventer, 8-8-2008

Dames en heren, goedenavond,

Oker uit de Blombos grot in Zuid-Afrika, oudste bewerkte kunst? ca. 75000 jaar oud: onduidelijk of het kunst is of versiering met een andere betekenis. Of een telling of domweg krassen? Interpreteren, projecteren van uit onze eigen ervaringen.

Vanmiddag zijn de Olympische Spelen in Peking geopend, die spelen die sinds ruim een eeuw weer herinneren aan de antieke olympische spelen die tot 393 gehouden werden. Daaraan namen ook internationale atleten mee en werd er een wapenstilstand afgekondigd rond die tijd. Eenheid en rivaliteit, individueel verschil maken binnen de disciplines – tijden van pattriotisme of chauvinisme en van panhellenisme of kosmopolitisme tegelijk. Nu met China zijn de olympische spelen ook aanleiding om de verschillen in mensenrechten, vrijheidspolitiek en economie nog eens extra te beschouwen.

Andere recente gebeurtenis lijkt ook te wijzen op homogenisering en verschil: de gevangenzetting van Karadzic in Scheveningen is een blijk van toenemende economische integratie en juridische homogenisering terwijl het tegelijkertijd wijst op de historische spanningen van nog niet lang geleden. Binnen Europa een uniek gegeven dat een staatshoofd gevangengenomen zit bij het gerechtshof. Een staaltje van globalisering en homogenisering van economie en politieke cultuur waar weinigen tegen zullen zijn.

Toch betreden we hiermee een spanningsvol gebied. Een gebied van onzekerheden en ambivalenties. Daarmee natuurlijk ook een gebied dat voer

Door elkaar lopende sferen anno 2008: 'right follows the good(s)?'

Sport en politiek gescheiden houden? Economie en recht ook soms? Weliswaar beoordelen we prestaties in de verschillende domeinen heel anders, maar de domeinen zelf zijn natuurlijk enorm met elkaar verbonden. We gaan de sportieve prestaties van een sporter niet afkeuren vanwege diens politieke keuzes, maar we kunnen wel besluiten om hem niet aan het sportieve evenement zelf te laten deelnemen om die reden. Er gaat belastinggeld naar toe, het krijgt mondiale aandacht dus is het allang niet meer slechts een sportevenement. Verkeerde poging tot isolatie van sferen door angsthazige politici en bestuurders en naieve sporters.

Lastig, lastig. Hoe te oordelen in een veelkleurige en veelzijdige wereld, waarin de dingen niet netjes geordend in bepaalde hokjes verschijnen en wij dus helaas ook meestal zelf moeten beoordelen en beargumenteren waarom en hoe we iets beoordelen? Of waarin we zelf hokjes moeten maken, pasklaar voor de bedoeling van onze oordelen?

Neem bijvoorbeeld de rechtvaardige verdeling van welvaart: is daar een enkele en optimale verdeelsleutel voor te vinden? Iedereen een even groot stuk van de taart, bijvoorbeeld? Dat zou makkelijk zijn en dan zouden we voor dit probleem, namelijk van rechtvaardige verdeling, een mooie oplossing hebben. Helaas, zelfs in zo'n overzichtelijk probleemgebied is geen uniforme oplossing mogelijk. Welvaart bestaat immers uit veel verschillende zaken: bezit, onderwijs, gezondheidszorg, vrijheid, milieuaanspraken, enzovoorts. Vandaar dat de politiek filosoof Michael Walzer, die onlangs de Spinozaring uitgereikt kreeg, ervoor pleit om verschillende sferen van rechtvaardigheid te onderscheiden en dan per sfeer apart te onderzoeken hoe daarin optimaal

Kunst, kapitaal, kritiek: poreusheid van domeinen

Vgl. Santiago Sierra (2001 Biennale Venezia): '200 mensen die betaald kregen om hun haar blond te verven.'

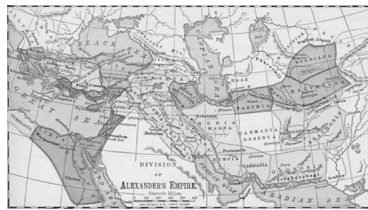
door elkaar lopen van economie en kunst en cultuur: Santiago Sierra , biennale Venetie 2001 <http://www.designboom.com/snapshots/venezia/sierra.html>

200 mensen die voor geld hun haar laten verven – nl. illegale immigranten en straathandelaren die voor 50 \$ hun donkere haar laten blond verven. Verder kregen ze ook de tentoonstellingsruimte van Sierra toebedeeld in het Arsenal waar ze hun nepGucci-tassen en Afrikaanse airport-art enz. konden verkopen. Daarmee werd de globale wereldeconomie en migratie wel heel letterlijk de tentoonstelling ingetrokken. Opmerkelijk genoeg werkte het echter ook andersom: op de kanalen en pleinen van het toeristische Venetie zullen de blonde haren van deze tientallen Afrikanen en Aziaten heel wat bevreesding hebben gewekt. Waren zij willig slachtoffer vanwege geldgebrek, of deelnemers aan een kunstproject? Was er sprake van discriminatie op basis van haarkleur – negatieve of positieve discriminatie? Of waren al dit soort aspecten tegelijk aanwezig?

Hoe dan ook: kunst en economie, schoonheid en waarde liepen zo door elkaar heen. en hangen met elkaar samen. Maar liepen natuurlijk al altijd door elkaar heen, hoezeer expositieruimtes en beursvloeren ook van elkaar verschillen in doelstellingen, bevolking, middelen enzovoorts.

De vraag is daarbij steeds hoe domeinen als kunst en economie beoordeeld moeten worden, wat voor criteria we daarbij moeten hanteren. Immers, het is een klassieke –en veelbesproken- fout om een criterium uit het ene domein los te laten op iets uit het andere domein. In de filosofie wordt dat wel een categorie fout genoemd waarbij met categorie bedoeld wordt de manier

Globalisering en homogenisering? Alexander de (toenmalige-) Wereldveroveraar

Alexander de Grote 356-323

Als 14 jarige jongen les gehad van de knapste filosoof uit het klassieke Griekenland en bovendien mede-macedonier nl. Aristoteles. Interesse in de geografie en demografie, empirie maar ook in wetgeving ed. daarvandaan? veroveringstochten vanuit Macedonie (noord-griekenland, rivaliteit met Athene) to de grenzen vd toenmalig bekende wereld: globalisering. Helaas wilden zijn manschappen niet meer verder naar de oceaan die voorbij noord-India zou liggen, anders had hij wrs. al de zijde-route blootgelegd en ontwikkeld.

Globalisering: jazeker, alle regio's met elkaar verbonden.

Maar geen centrum-periferie model; veeleer lokale netwerken met gouverneurs e.d. Bovendien netwerken vaak onderling verbonden, met uiteindelijk 1 –meestal Griekse- hoofdstad; echter niet alleen Athene maar ook allerlei andere steden (Megara, Corinthe, enz.) als een 'hub'.

Wetgeving per stad of regio, met a.w.: globale verandering dat iedere stad van naam een wet gaat opstellen, lokaal verschillend en onder invloed van verschillende hoofdsteden.

Wel globaal; de munt met Alexanders beeltenis erop, en waarvan miljoenen geslagen zijn in dit gehele gebied en daarbuiten gevonden en hebben de geschiedenis van de munt enorm beïnvloed. Vooral was dit belangrijk om de economische relaties binnen het grote rijk te vergemakkelijken.

Globalisering of de-nationalisering?

- Introductie van eenheidsmunt: globale handel
- Uitwisseling van religieuze rituelen
- Invloed van beeldhouwkunst tot in Z-O Azië
- Globale cultuur als 'vertaalslag'

Vraag globalisering of de-nationalisering is gesteld door Saskia Sassen: nationale grenzen als grenzen van taal, cultuur, meeste productie en consumptie zijn vervallen. Ook niet zomaar internationalisering omdat daarbij de nationale eenheden toch nog bewaard bleven.

Ook al enigszins aan de gang bij Alexander; eigenlijk is die nationale eenheidsstaat een relatief kortdurend fenomeen, zo vanaf 18e eeuw tot begin 20e eeuw. Daarvoor allerlei regionale verband of juist supranationale verbanden middels religie, taal (Latijn!), economie, migratie enz.

Munt van Alexander (Ptolemaeische munt) met een olifant-huid vanwege diens Indiase veroveringen.

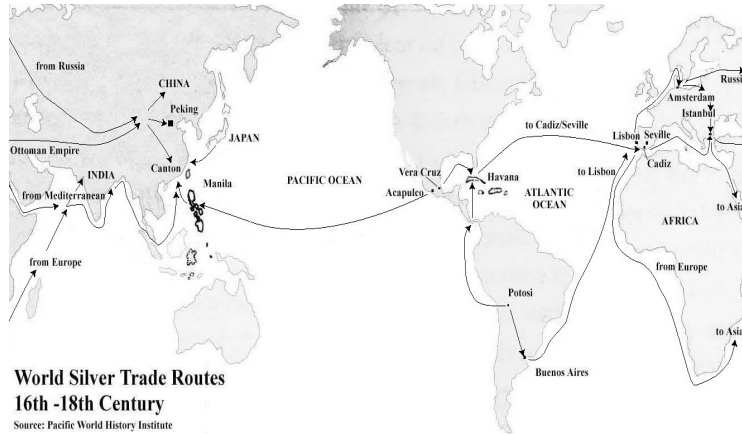
Nike-beeld in de vorm van een wierookbrander - ook van invloed op andere religieuze culturen, zowel oostelijk als westelijk.

Grieks-buddhistische kop uit de Gandhara regio, tussen 0-200 n.c.

Steen van Rosetta, ca. 190 v.C.; Grieks, demotisch en hieroglyfenschrift. Naar Frankrijk gehaald door die moderne veroveraar, Napoleon - ook met wetenschappers en kunstenaars in zijn gevolg.

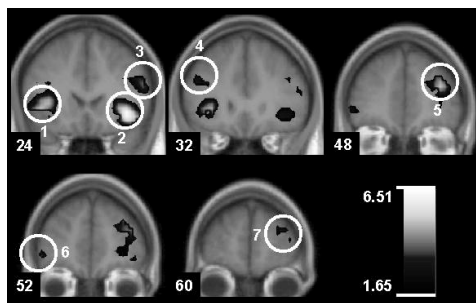
Alexander hield er een beleid op na om zijn legermensen en anderen zoveel mogelijk te integreren met de plaatselijke bevolking. Zelf gaf hij daarbij het voorbeeld door twee keer met een buitenlandse prinses te trouwen. Ook nam zijn leger manschappen van elders op – geen xenofobie. The establishment of cities and the "transplant of populations from Asia to Europe and in the opposite direction from Europe to Asia in order to bring the largest continent

Globalisering: wereldnetwerk sinds 1571

Globaal netwerk zonder 'locus of control'

- Invloed verspreid over netwerk
- Sub-netwerken ontstaan middels activiteiten.
- Meer dynamiek en flexibiliteit dan in vroegere systeem-visies.
- Individuen, kunstwerken, enz. hebben ook invloed!

Semantic categorization effects, Effects of semantic categorization (SC) overlaid on coronal slices of the group's mean brain (neurological convention). Numbers at the bottom left of each slice denotes y-coordinate in MNI-coordinates. Encircled areas indicate location of local maxima (see Table 2). Anatomical location of local maxima: 1/2 = inferior frontal gyrus (IFG); 3 = inferior frontal gyrus (IFG), 4 = inferior frontal gyrus (IFG), 5 = medial frontal gyrus (MFG); 6 = medial frontal gyrus (MFG); 7 = medial frontal gyrus (MFG).

Noesselt et al. BMC Neuroscience 2003 4:13 doi:10.1186/1471-2202-4-13 ; Top-down and bottom-up modulation of language related areas – An fMRI Study

<http://www.biomedcentral.com/1471-2202/4/13/>

Voordat we iets nader stilstaan bij waren of goederen en hun waardes en waarden (d.w.z. ruilwaardes of geldwaardes enerzijds en de meer morele of esthetische waarden anderzijds) is het van belang om een misverstand uit de weg te ruimen. Namelijk dat in een globale netwerksamenleving het toch allemaal geen zin heeft om je hierover druk te maken want dat je toch geen invloed kunt uitoefenen.

In netwerk-structuur niet meer zo duidelijk een locus of control: vgl. in hersenwetenschap niet meer zoeken naar de ene plek die verantwoordelijk is voor taal of voor bewustzijn zoals in de ouderwetese frenologie. Tegenwoordig hanteren we daarvoor een totaal ander model. Bijna het hele brein is betrokken

Marx' 'Das Kapital' (1867): over de verhouding tussen waren, waardes en waarden.

Eigenlijk had ik niet gedacht dat ik ooit nog het driedelige hoofdwerk van Karl Marx uit 1867 uit de kast te zullen trekken. 'Das Kapital'? – das war einmal! ❖

Maar ja, waar een kunstfestival in Deventer al niet goed voor is. Natuurlijk hebben u en ik de afgelopen jaren, decennia, ons regelmatig zorgen gemaakt over de ontwikkelingen van de globale economie, de armoede en achterstand in grote delen van de wereld, de juist groeiende milieuproblemen, enzovoorts. Maar hoewel ik als filosoof niet terugschrik voor teksten van een paar eeuwen of millennia oud, toch zou ik zelfs in dit verband niet snel naar een 19e eeuwse politiek filosoof en econoom grijpen, zelfs niet als die Marx heette.

Het bleek verrassend actueel te zijn wat Marx beschreef, maar ook in zekere zin achterhaald. Na kort stil te staan bij een adequaat aspect van Marx' analyse, wil ik ingaan op een mogelijke tekortkoming – eentje waarvan wij gebruik zouden moeten maken om de tendensen die hij beschreef –bijna anderhalve eeuw geleden!- te bestrijden. Wat Marx feitelijk beschrijft in *Das Kapital* is hoe de kleine zelfstandige arbeider, die zijn eigen productiemiddelen (zoals grond of weefgetouw) en zijn eigen arbeidskracht bezit en beheert, door de geldverzamelende kapitalist in zekere zin wordt onteigend en ingeschakeld in de grote machinerie van de kapitalistische geldfabriek. Maar deze exploitatie van de arbeiders komt op een bepaald moment aan zijn eind wanneer er geen zelfstandige arbeiders meer zijn. Dan breekt in zekere zin een nieuwe fase aan, namelijk een fase waarin de kapitalisten elkaar te lijf gaan, letterlijk: je ein Kapitalist schlaegt viele tot. Hand in hand met deze centralisatie of onteigening van vele kapitalisten door enkelen ontwikkelt zich de samenwerkingsvorm van het arbeidsproces tot steeds grotere hoogten, het doelbewuste technische gebruik van de wetenschap, de planmatige uitbuiting van de aarde, de verandering van arbeidsmiddelen tot slechts sociaal gemeenschappelijk gebruik.

“Der Fetischcharakter der Ware und sein Geheimnis.”

“dass die Ware ein sehr vertracktes Ding ist, voll metaphysischer Spitzfindigkeit und theologischer Mucken.”

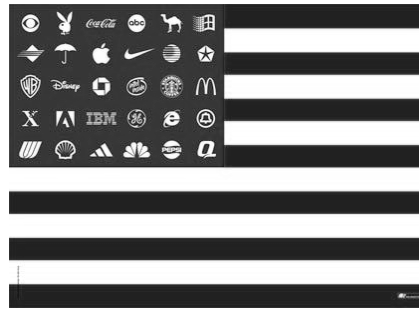

86 Das Geheimnisvolle der Warenform besteht also einfach darin, daß sie den Menschen die gesellschaftlichen Charaktere ihrer eignen Arbeit als gegenständliche Charaktere der Arbeitsprodukte selbst, als gesellschaftliche Natureigenschaften dieser Dinge zurückspiegelt, daher auch das gesellschaftliche Verhältnis der Produzenten zur Gesamtarbeit als ein außer ihnen existierendes gesellschaftliches Verhältnis von Gegenständen. Durch dieses Quidproquo werden die Arbeitsprodukte Waren, sinnlich ersinnliche oder gesellschaftliche Dinge.

Um daher eine Analogie zu finden, müssen wir in die Nebelregion der religiösen Welt flüchten. Hier scheinen die Produkte des menschlichen Kopfes mit eigenem Leben begabte, untereinander und mit den Menschen in Verhältnis stehende selbständige Gestalten. So in der Warenwelt die Produkte der menschlichen Hand. Dies nenne ich den Fetischismus, der den Arbeitsprodukten anklebt, sobald sie als Waren produziert werden, und der daher von der Warenproduktion unzertrennlich ist.

Der Wert verwandelt vielmehr jedes Arbeitsprodukt in eine gesellschaftliche Hieroglyphe. [MK vgl. No Logo van Naomi Klein met haar kritiek op logo-ficering van de maatschappelijke statussymbolen en kapitalistische producten die vooral een life-style propageren ipv een gebruikswaarde.] Später suchen die Menschen den Sinn der Hieroglyphe zu entziffern, hinter das Geheimnis ihres eignen

Verwanten: fetisjisme & consumentisme

Kongo, een spijkerfetisj die een eed zweert - twee verschillende vormen van bezwering of hantering van niet-dingmatige krachten; religieus bijgeloof? Of regelt dit object ook relaties in een gemeenschap zoals bij ons dingen dat ook wel doen.

Denk aan Naomi Klein's No Logo: impliciet een soort actualisering van Marx' fetisj-analyse. Immers, de gebruikswaarde of het product van deze firma's doet er niet meer toe, maar de way of life die ermee gepropageerd wordt. Consumenten kopen een experience, een lifestyle enz. Via associaties en beelden worden dingen beladen voll metaphysischer Spitzfindigkeit und theologischer Mucken.

Dus terug naar een onmiddellijke verhouding tot de dingen?

- ‚Natuurlijke‘ omgang met de natuur is altijd cultureel.
- Marx' idee over de eenvoudige ‚Robinsonade‘ is naïef.

Alle Beziehungen zwischen Robinson und den Dingen, die seinen selbstgeschaffnen Reichtum bilden, sind hier so einfach und durchsichtig, daß selbst Herr M. Wirth sie ohne besondere Geistesanstrengung verstehn dürfte. Und dennoch sind darin alle wesentlichen Bestimmungen des Werts enthalten.

Macaak-aapjes die ook culturele verschillen kennen. Bekend zijn kolonies/groepen waarin bijv. de techniek doorgegeven wordt om de aardappelen te wassen zodat ze zonder zand gegeten worden; verder zijn er andere voedselpatronen bekend, jaagmethodes, meer of minder zorg om zwakken, gebruik van instrumenten bij groepen van apen zoals stenen en stokjes en speertjes.

Van Gogh's schoenen werden o.a. door Heidegger gebruikt om een analyse te geven van een andere leefwereld, waarin de techniek niet zozeer de relatie tot de wereld en de dingen had verwrongen.

Net als bij Marx is de analyse dat een technologische samenleving ook invloed heeft op de wijze van omgang met de natuur en andere mensen en de dingen om ons heen natuurlijk terecht. Maar in beide gevallen -en er zijn veel meer daarvan te noemen- gaat die analyse gepaard met het idee dat er een soort eigenlijke, natuurlijke, complete verhouding tot de omgeving bestaat; eentje waarin respect en vrede alomanezig zijn en agressie en destructie ontbreken.

Nu denk ik wel dat er gradaties bestaan in de mate van destructiviteit etc. van culturen, maar ik geloof absoluut niet in de mogelijkheid dat zoiets afwezig is. Daarom denk ik niet dat er gestreefd zou moeten worden naar een soort niet-

Fetisjisme onvermijdelijk – dan beter een prudent fetisjisme?

- Marx' 11e these: wereld niet langer interpreteren maar veranderen?
- Contra Marx: her-interpretatie = (aanzet tot) verandering

Anselm Kiefer: Wege der Weltweisheit oder die Hermanns-Schlacht (1978) - met ook een plaatsje voor Marx en wel naast Heidegger - 3 & 4 van rechtsonder

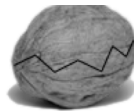
Kunst: onthulling of transformatie van fetisj-karakter -

Gonzalo Diaz: Eclipsis (Dokumenta XII, 2007)

- bijvoorbeeld ook in de Bergkerk?

De Kapitalist

Bergkerk, Bergplein 1, Deventer - 8 - 9 - 10 - augustus

